

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10436255>

Accepted: 27.10.2023

“Aidiyet” Ve “Biz” Duygusu Açısından Futbola Sosyolojik Bir Bakış: Kimlik, Fanatizm Ve Milli Duygular Bağlamında Futbol

**A Sociological Perspective On Football In Terms Of “Belonging” And “Us”: Football In
The Context Of Identity, Fanaticism And National Feelings**

Mert Kerem ZELYURT

Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü,
kerem.zelyurt@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2766-4996>

Özet

Futbol, kolektif bir spor dalı olmasıyla birçok toplumda en yaygın spor haline gelmiş ve modern spor kültürünün biçimlenmesinde işlev üstlenmiştir. Futbol dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en yaygın spordur. Seyir ve taraftarlık niteliğiyle bir kimlik biçimi olarak diğer spor dallarından farklılaşmıştır. Oynayan sayısının çok ötesine uzanan kitlesel taraftarlık olgusunun, her türlü insan duygusunun yansıma alanı olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu çalışmada futbol, duygular bağlamında incelenmiştir. Topluluklara hitap eden bir spor olan futboldaki duygu biçimleri özdeşleşme, aidiyet/kolektif kimlikler, fanatizm ve milli heyecanlar eksenindeki görünümleri açısından sorunsallaştırılmıştır. Tutku, heyecan, özveri, sevinç, mutluluk, üzüntü, öfke, saldırganlık gibi temel duygular ve ulusal heyecanlar futbolda geniş kitleler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Çeşitli sosyal grupların ve her yaşta bireyin futbolla toplumsallaşma biçimlerini gözlemleyerek, futbolun aynı zamanda hayata dair yaşanan her türlü duygunun yansıdığı bir toplumsal alan olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Duygular, Futbol, Aidiyet hissi, Fanatizm, Ulusal heyecanlar.

Abstract

Football, being a collective sport, it has become the most common sport in many societies and has played a role in shaping the modern sport culture. Football is the most common sport in Turkey as it is in the world. It has become a form of identity by being different from other sports branches with its watching and fanship qualities. It is possible to observe that the number of spectators and the phenomenon of mass fanship extending far beyond the number of players are the reflection area of all kinds of human emotions. In this study, football was examined in the context of emotions. Emotion forms in football, which is a sport that appeals to communities, have been problematized in terms of their appearance on the axis of identification, belonging/collective identities, fanaticism and national excitements. Basic emotions such as passion, excitement, devotion, joy, happiness, sadness, anger, aggression and national passions emerge in the context of large masses in football. By observing the ways in which various social groups and individuals of all ages socialize with football, It is possible to argue that football is also a social field where all kinds of feelings about life are reflected.

Keywords: Emotions, Football, Sense of Belonging, Fanaticism, National Passions.

1. GİRİŞ

DUYGULARIN YOĞUNLAŞTIĞI BİR TOPLUMSAL ALAN OLARAK SPOR

Spor ve duygular ilişkisine dair çalışmaların spor psikolojisi literatüründe geniş yer tuttuğu bilinmektedir. Yarışmacı performans sporcularının duygu durumlarının ve buna yönelik deneyimlerinin sportif performansla ilişkisine dair çalışmalar, yaygın araştırılan konulardır. “Duygular”, sporcuların performansı açısından merkezi bir rol oynar. Bu açıdan duyguların denetimini sağlayacak stratejiler üretmek önemlidir. Sporcuya ve yapılan sporun tipine bağlı olarak birçok yönde, duyguların performansı etkilediği ileri sürülür (Hanin 2007; Jones 2003:471, 483). Elit/yarışmacı performans sporunda önemli düzeyde stres altında sarfedilen efor, ücret-ödül gibi sporcunun üzerinde baskı kuracak unsurlar, yapılan spora dair yaşanan kişisel memnuniyet duygusu, öz saygı gibi konular (Hagger ve Chatzisarantis 2005:130) spor psikolojisi kapsamındadır. Bu yöndeki benzer çalışmaların, spor ve duygular ilişkisinin daha çok bireysel ya da takım sporu boyutlarına odaklanan içeriklere sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, spordaki duyguların bireysel ve takım düzeyindeki mikro ve psikolojik boyutlarından ziyade; kitlesel niteliğiyle öne çıkmış bir spor dalı olan futbol örneğindeki toplumsal boyutları ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Taraftarlık yönü ağır basan ve topluluklara hitap eden bir spor dalı olarak futbolda aidiyet ve biz duygusu; kolektif kimlikler, fanatizm ve milliyetçilik düzeyindeki görünüşleri açısından incelenecektir. Yediden yetmiş en yaygın spor olması, toplumdaki kitlesel heyecanları tetikleme, milyonlarca seyirci taraftar kitlesiyle yaygın biçimde sporun ana gündeminin ve temsilini oluşturması futbolu aynı zamanda geniş bir duygu yelpazesinde karşılığı olan bir spor dalı haline getirmiştir. Genel olarak dünyada olduğu gibi Türkiye özelinde de futbol, halk arasında benimsenen birinci spor dalıdır.

Bilindiği gibi futbol, toplumlarda ortak bir spor kültürü ve davranış kodları yaratmış, evrensel bir müşterek haline gelmiş en yaygın spor dalıdır. Türkiye özelinde de futbol, onu aktif olarak oynayanların çok ötesinde; geniş kitlelerin fazlasıyla meşgul olduğu, üzerine konuştuğu, fikir ve tartışma ürettiği, aidiyet ve farklı duyguları birlikte yaşadığı bir toplumsal faaliyettir. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren yaşanan hızlı batılılaşma sürecinde Türkiye’ye giren modern sporların içinde en çok benimseneni olmuştur. İkinci meşrutiyet

sonrası hızla yayılan futbol kulüpleriyle, Türkiye’de spor-futbol özdeşleşmesinin tarihsel temelleri kurulur (Fişek 1985:47-49). Böylesine yaygın, serbest zamanın ve gündelik hayatın temel kurumlarından birisi haline gelmişfutbolundiger spor dallarıyla karşılaştırıldığında göze çarpan ayırıcı özelliği, geniş kitlelerin duygu belirttiği bir toplumsal alan olmasıdır. Toplumdaki spor pratiklerinin yaygın bir tezahürü olan taraftarlık olgusu ve seyir; bir başka deyişle toplumdaki çoğunluğun sporla yaygın temas kurma biçimi olan “taraftarlık”, geniş bir çeşitlilik arz eden duygu durumlarının, duygusal bağlılıkla kurulan kolektif kimliklerin alanı haline gelmiştir. Bu yazının çıkış noktası da futbolun kitlesel düzeydeki duygusal ve kimlik boyutlarıdır.

Üzüntü, sevinç, üstünlük, başarı, yenilgi, öfke, hınç, kaygı gibi duyguları futbolla sıkı teması olan sosyal gruplarda ve taraftarlık ekseninde beliren bir olgu olarak gözlemlenmek mümkündür. Yakınsosyal çevremizde ve her türden ikincil toplumsallaşma alanlarında yapacağımız kısa gözlemlerin, toplumdaki her yaştan bireyin futbol ve tuttuğu takımlar üzerine kendinden emin görüşler ve duygular serimlediğini görmek zor değildir. Öyle ki Türkiye’de futbolun kitlesel duyguların ve heyecanların kaynağı olması, her yaştan toplum kesitlerinin futbolla yatıp futbolla kalkması ve kamusal bir gündem olarak futbola herşeyden çok ilgi gösterilmesi romanlara dahi konu olmuştur (Nesin 2021).Öyle ki Can Kozanoğlu’na göre Türkiye’de ve İstanbul’da büyüyen bir kişinin, özellikle de erkekse takım tutmaması ya da bir takıma yakınlık hissetmemesi bir aykırılıktır. Takım tutmayan kişi okulda, arkadaşlar arasında, kahvede, dolmuşta ve ekran başındaki sosyalleşmelerden mahrum kalacaktır (Kozanoğlu 1996:103). Kitlesel açıdan yaygın ve duygusal bağlılık anlamında sürekliliği olan –ömür boyu aynı takımı tutmak- bir toplumsal faaliyetin geniş yelpazedeki farklı duygu biçimleriyle olan bağlantısı sosyolojik olgular düzeyinde billurlaşmaktadır.Bu bağlamda futbolun dünyanın hemen her yerinde kitlesel niteliğiyle birinci sıraya oturması, onu bizzat icra eden oyuncuların ötesinde toplumun geniş kesitlerinde ortak duygular ve davranış biçimleri yaratması, bireylerin kendini tanımlamasında ve kimlik inşasında bir işlev üstlenmesi, kişilerde benzer ve yaygın duyguları futbol özelinde gözlemleyebilme olanağı, makro toplumsal bağlamlara yansıyan görünümüleri ve temsil işlevleriyle futbol; kolektif duygular ekseninde yapılacak bir sosyolojik soruşturmayı anlamlı kılmaktadır.

2. KOLEKTİF BİR SPOR DALI OLARAK FUTBOLDA TEMEL DUYGU BİÇİMLERİ VE TARAFTARLIK OLGUSU

Spor dallarının yaygınlığına bakıldığında, “temas sporları” kapsamındaki branşların seyir niteliğiyle de öne çıktığını söylemek mümkündür. İçinde taşıdığı dinamikler ve “heyecan” unsuru, bu sporların kitlesel ilgi odağı olmasının ana sebeplerinden birisidir. Öyle ki içinde faullü davranış olmayan atletizm, yüzme, jimnastik, kayak, tenis, voleybol gibi spor dallarından ziyade futbol ve basketbol gibi faul içeren temas ve mücadele sporları dünya genelinde de daha yaygındır (Ergen 2004:91). 85 milyon nüfusu olan ülkemizdeki toplam lisanslı sporcu sayısı, spor hizmetleri genel müdürlüğünün güncel verilerine göre beş milyona yakındır(<https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/175/105/Istatistikler>). Nüfusa göre 1/17’lik bir oranın, Almanya gibi nüfusun üçte birinin lisanslı sporcu olduğu ve yarısından hayli fazlasının da gündelik yaşamda sporu alışkanlık edindiği düşünüldüğünde, kitle sporu açısından hayli düşük seviyede bir rakam olduğu söylenebilir. Erkek ve kız sporcu karşılaştırmasında da erkeklerin iki kat fazla olması gibi bir eşitsizlik söz konusudur.Türkiye’de spor dallarına göre sporcu sayısında temas içeren takım sporlarının oransal açıdan önde olduğu görülmektedir. Ülkenin mozaiğini yansıtan ve nüfusu 16 milyona yaklaşan İstanbul kentindeki lisanslı sporcu sayısının spor dallarına göre dağılımı da toplum ve spor ilişkisinin yönü hakkında bilgi vermektedir.Lisanslı sporcu sayısı bağlamında futbol açık ara farkla birinci, basketbol ikinci, kadınların erkeklere göre oransal açıdan hayli önde olduğu diğer bir takım sporu olan voleybol

üçüncü sıradadır (<https://www.istanbulsporenvanteri.com/tr/lisansli-sporcu-sayilari.html>). Türkiye genelinde en yaygın ve en çok lisanslı sporcu sayısına sahip olan branş futboldur. Bu sayının da düşük nüfuslu Avrupa ülkelerindeki aktif lisanslı futbolcu sayısına göre düşük olması söz konusudur (<https://www.aa.com.tr/tr/spor/turkiyede-400-bin-lisansli-futbolcu-var/1132755>). Toplumların diğer spor dallarının çok ötesinde benimseyerek evrensel ve ortak bir kültür kodu haline getirdiği futbolun kendi içinde ve kurumsallaşma biçimlerinde, aktif futbol oynayan sayısı ve futbolu seyreden sayısı açısından bir orantısızlık göze çarpar. Kapitalizmin ve gösteri endüstrisinin kar amaçlarıyla uyumlu, oynayanı az, izleyeni çok bir spor dalı(Galeano2008:15) olarak biçimlendirilmiştir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de ve İstanbul’da açık alanlarda ve en ücra arsalarda oynanan başlıca oyun futboldur. Futbol, özellikle erkek çocuklarının tamamına yakınının birinci sporudur. Sokaklarda ve dar alanlarda sıklıkla oynanan bu oyun, çocuğun fiziksel yeteneklerini ve oyun anlayışını da biçimlendirir. (Çupi 2002:150). Çocukluktan itibaren yüz yüze, arkadaşlık ve sosyal dayanışma ilişkilerinin kurulduğu sokak, mahalle gibi toplumsal mekan birimleri en yaygın sportif oyun biçimi olarak futbolla özdeşleşmiştir. Köksal Alver’in deyişiyle;“kentin çekirdeği ve tohumu”, insan ve mekanın bütünleştiği bir hayat sahnesi, “bir metafor olarak mahalle, dayanışma, komşuluk, yardımlaşma, cemaat, denetim, kontrol, güvenlik, ortaklık, benzerlik, yakınlık, aidiyet gibi kavramları hatırlatır” (Alver 2010:117). Mahalle takımı kavramı da bir aidiyet, ortaklık ve sosyal kimlik biçimi olarak ortaya çıkmış; futbolun kolektif yapısıyla, bir kültürel/toplumsal mekan olarak “mahalle”ye dair aidiyet duygusunun uyumlu bir birleşimini ortaya çıkarmıştır. “Mahalle takımı” olgusu çocukların toplumsallaşma sürecinde, spor-mekan-temsil ilişkisine dair işlevsel bir örnektir. Mahallede oluşan mekânsal aidiyetin spor yoluyla yeniden üretimi; mahalli kimliğin bir toplumsallaşma biçimi olarak model ve simgeler yaratmasının spordaki yansımasıdır mahalle takımı. İnsanı kayıtlayan, donatan, yaşama tarzını, düş ve düşünce dünyasını, eylemlerini şekillendiren mekan (Alver 2018: 90); mahalle özelinde, bir sosyalleşme ve kültürlenme biçimi olarak futbolu üretmiştir. Topluma dair bir yaşam alanı ve başlıca mekânsal kategori olan mahallenin spor yoluyla temsilinde futbolun öne çıkması, bu sporun topluluklar için sosyolojik ve kültürel anlamlarının zenginliğine dair bir gösterge olarak nitelendirilebilir.

Çocukluktan itibaren meşgul olunan futbolun, toplumsallaşma sürecinde belirli normların metaforunu da kendi içinde barındırdığını söylemek mümkündür. Herşeyden önce bir takım sporu olarak toplumsal iş bölümünü bünyesinde kurgular. Sokakta basitçe oynanabilen bir spor olarak kurallarının hemen her çocuk tarafından içselleştirilmesi; iki basit cisimden kale kurmak, rakibe faul yapmanın anlamını kavrayıp şiddet düzeyini ayarlamak, minyatür kalede bel üstü vuruşları gol saymamak, üç korner bir penaltı kuralı, iki takımın oyuncularını güç dengesine göre oluşturmak, topun parasını birlikte toparlamak vs. birçok doğaçlama kuralla birlikte yaşama, ötekine saygı, paylaşım, adalet, topluluk duygusunun geliştirilmesi söz konusudur.¹Daha ileriki yetişkin dönemlerde de bu faaliyetin, yaygın bir serbest zaman kurumu olarak halı saha futboluyla devam ettiği görülür.

Sporun potansiyel işlevlerinden birisi, sosyal ve duygusal açıdan bireyleri dayanıklı hale getirmesidir (Jarvie2006:24). Çeşitli fiziksel aktivite pratikleriyle spor yapmanın, bireyleri psikolojik olarak güçlü kılması ve gruplara dahil olma yoluyla sosyalleştirmesi gibi olumlu işlevleri, çeşitli spor dallarında taraftarlık düzeyindeki spora ilgiyle de gerçekleşebilmektedir. Murray State Üniversitesi’nden spor taraftarlık araştırmaları yürüten Daniel Wann’a göre spor taraftarlığı insanları psikolojik açıdan sağlıklı kılan bir aktivitedir. Taraftarlık, bireyleri benzer düşünen insanlarla aynı çatı altında buluşturur ve aidiyet yaratır. Spor taraftarlığının oyunun sonucuyla hiçbir ilgisinin olmaması da kayda değer bir durumdur. Bir pizza restoranı

¹Bkz. <https://eksisozluk.com/mahalle-maclari--73669>

siparişinizle ilgili sürekli olarak yanlış yaparsa, muhtemelen daha güvenilir bir başka pizzacıya gidirsiniz. Ancak taraftar olmak, insanların kimliklerinde çok önemli bir yer teşkil ettiğinden dolayı insanlar yenilgiyi kabul etmeye ve bir takıma sadık kalmaya devam ederler. Kendisini spor taraftarı olarak tanımlayan kişilerin daha yüksek öz saygı (benlik saygısı) düzeyine sahip oldukları ve daha düşük yalnızlık duygusu hissettikleri, sporla ilgilenmeyen kişilere göre hayatlarından daha memnun oldukları ortaya çıkmaktadır (<https://www.cnbc.com/2020/07/23/why-being-a-sports-fan-and-rooting-for-a-team-is-good-for-you.html>).

Futbol, taraftarlık boyutlarıyla da, diğer tüm spor dallarına göre açık ara öndedir. “Futbolla birlikte yaşamak günlük yaşamımızın en hoş tatlarından biri” haline gelmiştir (Gümüş 2000:19). Galeano’nun ifade ettiği gibi, futbol, onu oynayanların yanı sıra, onu seyredenlerin sevinç kaynağı olabilmektedir (Galeano 2008:295). Kimi görüşlere göre “futbol hayattır”. Tribünlerde kimi zaman görüşleriyle hiç uyuşmadığınız bir insanla kucaklaşmanın, kimi zamansa aynı amaçları benimsediğiniz insanlarla çatışmanın alanıdır. Çok farklı toplumsal kesimlerin, farklı sınıflardan ve ideolojilerden insanların aynı çatı altında toplandığı “takım taraftarlığı” olgusu sosyal bağlar kurmanın ve grup psikolojisinin çarpıcı bir örneğidir (Kırca 2000:55-56). Avrupa’nın 18 ülkesinde futbola dair yürütülen “Football Passions” başlıklı bir araştırmada insana dair duygusal eğilimlerin futboldaki izdüşümlerine dair sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bulgulara göre ülkeler arası kimi farklılıklar olsa da, futbol dünyanın birçok ülkesinde benzer duygu ve eğilimleri, kendi ortak dilini ortaya çıkarmaktadır. Coşku, neşe, umutsuzluk, hayal kırıklığı gibi yoğun duygusal deneyimler; deplasmanlara gidip takıma destek olmak, onikinci adam olarak oyuna dahil olmak, maç öncesi ve sonrası toplanma ritüelleri, taraftarlar arasındaki aidiyet bağları, futbolun aile kurumundaki önemi ve birleştirici sohbetlere yol açması, futbolla ulusal ve yerel bağlar, cinsiyet, internet ağlarında taraftarlık gibi temalar taraftarlık eksenindeki duyguların sosyolojik bağlamlarını göstermektedir (Norum, Alexander, vd. 2008). Taraftarlığın mutlulukla ilişkisi, futbolda araştırılan konular arasındadır. Rusya Premier Ligi’nde futbol maçlarında futbol taraftarlarının mutluluk duygusunun belirleyicilerini “yüz duygu tanıma” yöntemiyle ve fotoğraflar üzerinden analiz eden bir çalışmada belirsizlik ve beklentilerin taraftarların mutluluk duygusunu etkilediği bulgulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre galibiyet durumunda mutsuzluk düzeyi azalmaktadır (Naidenova vd 2020:1103-1116).

Kendilerini oyunun bir parçası olarak gören taraftarlar, takımlarıyla psikolojik bağlılık kurarlar. Taraftarlık duygularını yoğun düzeyde yaşayan birisi için tuttuğu takımın kaybetmesi, aslında kendisinin bir şeyler kaybetmesi olarak değerlendirilebilir. Takımları kazanınca mutlu olan taraftarlar, takımın kaybettiği durumlarda tam tersi yönde öfke, üzüntü, umutsuzluk, depresyon biçiminde ortaya çıkan olumsuz duyguları yaşarlar (Forsyth, 2010:80,82). Atabek’in (2006:155) futbol taraftarlığında yaşanan duygulara ve bu eksende futbola yüklenen anlamlara dair yaptığı saptama yerinde görünmektedir: “İnsanlar hayatlarındaki bütün beklentilerini, hayal kırıklıklarını, düşündükleri umutları, yaşadıkları sorunları, eğitimde karşılaştığı güçlükleri, geleceğe ilişkin umutsuzluklarını, cinsel sorunlarını, söyleyemedikleri aile içi sıkıntılarını, hepsini futbola yüklüyorlar. Hepsini futbola yüklüyorlar, kendi takımlarının zaferiyle bunları aştığını düşünüyorlar ve bunu yaşıyorlar. Eğer takımları yenilirse her şey tuzla buz oluyor” (Atabek, 2006:155).

Futbolla temas kuran ve bir şekilde bir takımla bağ kuran herkesin futbolla ve takımıyla aynı yoğunlukta ilgilenmemesi, farklı düzeyde taraftarlık duygusu ve pratikleri sergilemesi muhtemeldir. Maçlarını elden geldiğince stadyuma giderek izleyen ve gidemediği durumda da en azından şifreli kanallara yine ücret ödeyerek takımın gündemini canlı takip eden, kulübünün logolu ürünlerini satın alan kişilerin takımlarıyla duygusal yakınlık ve bağ kurdukları gözlemlenir. Özellikle bilindik büyük kulüplerin taraftarları, futbol maçlarına gitmenin ve/ya ücretli kanallara abone olmanın yaratacağı ekonomik külfete de gönüllülük duygusuyla

katlanarak, kendisini mevcut oyun düzeninde “on ikinci adam” olarak konumlandırır. “Taraftarın takımı gol yediği zaman, ne kadar hatalı olursa olsun, kendi başına bir şey gelmiş gibi olur” (Bora 2013:28). Ülkemizde görev yapmış Alman teknik adam Jupp Derwall’ın değerlendirmesiyle Türkiye, dünyada en futbol hastası ülkedir. Alınan kötü sonuçlar, takımına tutkun olan taraftarlarda öfke duygusu yaratır. Derwall’e göre gündelik yaşamda zaten dert sahibi olan insanların bir de tuttuğu takımlarının onları hüsrana uğratması dayanabilecekleri bir duygu durumu değildir (Derwall 2004:261-262). Dünyanın başka bir yerinde görülmeyen, ülke çapında üç büyük İstanbul takımı etrafında oluşan yığınsallık(dördüncüsü de Trabzonspor) Türkiye’ye özgü bir taraftarlık olgusu meydana getirmiştir (Çupi2002:84). Öyle ki Türkiye’de takım tutmamak bir aykırılıktır kimi değerlendirmelere göre (Kozanoğlu 1996:103).

Takım tutma ve taraftar olmadaki temel motivasyon biz duygusudur. Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden oniki bin taraftarın katıldığı bir anket çalışmasında, taraftarların, stadyuma getirdiği duyguların oyuncular ve takımı daha güçlü kıldığına inandıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan taraftarların %86’sı, futbol takımlarını desteklemek için bir araya gelmenin insanlara hayata dair daha iyimser yaptığını, %60’lık bir oranıysa maç izlerken yaşanan iniş çıkışların günlük belirsizliklerle başa çıkmada iyi bir hazırlık biçimi olduğu düşünülmektedir (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/taraftarlar-stadyumda-olmanin-futbolculari-daha-guclu-kildigina-inaniyor-1839610>). Özellikle stadyuma giden ya da maçları evinde televizyon karşısında takip eden taraftarların çoğunluğu kendini takımın bir parçası ve onikinci adam olarak görür. “Bir taraftarın, “bugün benim takımım oynuyor” dediği pek görülmez. Çoğunlukla “Biz oynuyoruz” denir” (Galeano2008:21). Avusturalya’da A ligi futbol takımı taraftarlarını inceleyen bir çalışmada takımıyla yüksek düzeyde özdeşleşme hissine sahip taraftarların maçları daha çok bizzat stadyumlara giderek izlediği, takımın ürünleriyle ilgili satın alma davranışları sergiledikleri; taraftarlık açısından ait olma, duygusal bağlılık, takımın temsil ettiği şehir vb. duygulara sahip oldukları ileri sürülmüştür (Ruehl, 2010:51-62).Çoğunluğunu 15-30 yaş arası grupların oluşturduğu Romanya’daki Ultras taraftarlarına yönelik bir incelemede, taraftarlığın en temel motivasyonunun ve duygusal sebebinin “grup üyeliği” olduğu ve tuttukları takımın hayattaki anlamının “herşey” olduğu sonuçlarına varılmıştır (Ionescu vd 2010:66-69).Yapılan araştırmalarda futbol taraftarlığına dair “takımı yalnız bırakmama”, “takıma karşı taraftar sorumluluğunu yerine getirme” gibi temel motifler (Zelyurt 2017:70) taraftarların oyuna dahil olma, kendini takımın bir parçası görme ve aidiyet hissi gibi bağlılık duygularına dikkat çekmektedir.

Futbolda seyircilerin duygusal durumları ile tutulan takımın performansı arasında ilişkiyi irdeleyen çalışmalara da rastlanmaktadır. Takımlarının kazanması veya kaybetmesi, sportif başarı veya başarısızlık gibi durumlarda taraftar kitlelerinin duygu belirtileri farklılaşmaktadır. Kadın ve erkeklerden oluşan Japon taraftarlarına yönelik, kazanan ve kaybeden takımların taraftarlarının duygusal durumlarını karşılaştıran bir çalışmada özellikle maç sonrası önemli düzeyde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kaybeden takımın taraftarlarının maç sonrası yaşadığı can sıkıntısı, öfke, somurtkanlık, küçük düşme, hınç, rahatsızlık, hoşnutsuzluk gibi duyguların, kazanan takımın taraftarlarına oranla önemli düzeyde yüksek olduğu ileri sürülmektedir (Kerr, vd. 2005). İran Premier Liginde yapılan bir çalışmada futboldaki oyuncu performansı ve takım performansı ile oluşan temel ürün (seyir kalitesi) kalitesi; seyircilerin kaygı, korku, huzursuzluk gibi negatif duyguları ve mutluluk, heyecan gibi pozitif duygularıyla ilişkili bulunmuştur. Aynı şekilde heyecan ve mutluluk duygularıyla taraftarların katılımı arasında pozitif ilişki varken; kaygı (anksiyete), memnuniyetsizlik, üzüntü gibi duygularla taraftar davranışları ve katılımı arasında negatif ilişki bulgulanmıştır(Foroughi vd. 2016:110-129).

Yenilen takımların taraftarlarındaki hayal kırıklığı, üzüntü, hınç gibi duygusal tepkileri birçok yaş grubunda ve çocuklarda da gözlemlemek mümkündür (www.youtube.com/watch?v=NnZrJrZhG1U). 23 Yaşındaki Kenyalı bir Manchester United

tarafının art arda yenilen takımı için “bu takımı izlemeye dayanamıyorum” diyerek yedinci kattan atlaması (<https://skor.sozcu.com.tr/2013/12/08/manu-kaybedince-intihat-etti-226390/>), 1996 yılında Trabzonspor’un şampiyonluğu kaçırdığı maç sonrası iki taraftarın canına kıyması (<https://www.ntv.com.tr/spor/trabzonspor-20-yil-once-intihar-eden-2-taraftarini-unutmadi,ozPuI2ctRkm4jZY2RKwb8A>) ve genç bir kızın 1969 yılındaki Honduras-El Salvador maçı sonrası kendini öldürmesi futbol kaynaklı üzüntü ve memnuniyetsizlik duygularının, küçük bir örneklem üzerinden de olsa, intiharlara yol açabildiğini kanıtlayan verilerdir.

3. FUTBOLDA “ÖZDEŞLEŞME”, “BİZ” VE “AİDİYET” DUYGUSU

Biz duygusunun oluşumunda temel belirleyici, “özdeşleşme”dir. Özdeşleşilen takım, kulüp, sportif topluluk vs. “biz” olmanın dayanaklarını oluşturur. Bireylerin bireysel ya da kolektif kimlik inşasının temel mekanizması olan Özdeşleşme (identification), toplumsallaşma sürecinin önemli bir parçasıdır. Çocuk ve gençlerin toplumda belli roller ve statü edinme sürecinde sosyal çevresinden kişileri benliğine örnek alması ve o kişilerin davranış kalıplarını benimsemesi özdeşleşme düzeneğini oluşturur. Kişiliğin gelişimine olumlu etki edecek sağlıklı bir özdeşleşme yapılmasında toplumsal ve kültürel çevre çok önemli bir etkidir. Çocuk veya genç, mevcut verili düzende güdülerine doyum sağlayacak kişiler ve nesnelere özdeşleşir (Köknel 2005:142). Gerek oynayan sayısının diğer spor dallarına göre açık ara farkla önde olması ve küçük yaşlardan itibaren serbest zaman, oyun, gündelik hayat bağlamında açık alanlara yansıyan bir toplumsal kurum işlevini üstlenmesi gerekse yine diğer spor dallarından farklılaşarak kitlesel taraftarlık ve seyir işlevleriyle öne çıkması futbolu etkin bir toplumsallaşma alanı haline getirmiştir. Çocukların toplumsallaşma ve gelişme sürecinde, içinde örnek modeller ve yıldız sporcuları barındıran bir sosyal alan olarak futbol, etkili bir özdeşleşme mekanizması sunar. Seyirci ve kulüp ilişkileri, özdeşleşme çerçevesinde meydana gelmektedir. Takımın oyuncularını, renkleri, simgeleri, anıları, başarıları, ezeli rakiplere karşı üstünlüğü, temsil ettiği sloganlar kişilerde model alma, dahil olma, kolektif benlik, ortak gündem, himaye edilme ve sahip çıkma hissi yaratmaktadır. “Şu ya da bu takımın taraftar saflarına geçmek, futbolla sağlam-zayıf bağlar kurmak demektir” (Kozanoğlu 1996:109).

Futbolun şiddet ve fanatizm gibi olumsuz örnekleri bir yana bırakılacak olursa, olumlu işlevlerinin daha yaygın olduğu söylenebilir. Öyle ki “(...) futbolun mayasında hem kişinin takımına tutkuyla bağlı olmasını mümkün kılan hem de başkalarının kendi takımlarını canı gönülden desteklemesini hoş görmeyi, anlamayı hatta teşvik etmeyi sağlayan bir rasyonellik var” (Critchley2018:32). Bir futbol takımı taraftarı olmanın, kişinin farklı sosyal ağlar içinde toplumsallaşmasını ve çeşitli sosyal gruplarla iletişim sürecini başlattığı gözlemlenir. Hayatında sadece birkaç kez maça gitmiş olsa da “koyu taraftar” tipiyle örtüşen, gündelik hayatta futbolla pek bir teması olmasa da sorulduğunda bir takımı tuttuğunu söyleyen ve takımının her türlü faaliyetleriyle ilgili mesai harcayan “sıkı taraftar” gibi kategorilerden bahsedilebilir. Özellikle “sıkı taraftar”; tuttuğu takımın yenilgileri ve galibiyetleri sonrası sosyal çevresinden (mahalle, kahve, işyeri, okul vs.) gelen dokundurma ve övgülere sanki kendi oynamış gibi muhatap olan, takımıyla özdeşleşmiş taraftar tipidir (Kozanoğlu 1996:103-106). Takımlarının faaliyetleriyle ve her türlü unsurlarıyla özdeşleşen, temsiliyet duygusuna sahip olan ve ortak gündem hissini paylaşan taraftarlar; kendi takımları etrafında ya da rakip taraftarlarla tartışma, müzakere, eleştiri, ironi, mizah gibi iletişim biçimleriyle özgün bir sosyallik alanı ve serbest zaman kurumu inşa ederler.

Spor, bir toplumsal kurum olarak kişileri sosyalleştirme işlevine sahiptir. Kişiler, toplumsal normların ve yaygın değerlerin spor bağlamındaki yansımalarıyla toplumsallaşma sürecine girer ve çeşitli sosyal gruplara dahil olur. Her türlü spor dalı ve pratiğinin, bireysel sporlar ve özellikle takım sporlarının, bireyin diğer bireylerle girdiği bir sosyal etkileşim alanı olarak bir aidiyet duygusu da yaratması muhtemeldir. Bir spor faaliyetinin türü, etkin katılım ya da seyir

niteliğiyle, başkalarıyla birlikte yapılma ve paylaşılma düzeyine göre aidiyetler yaratabilir. Sporcular, antrenörler, salt spor dalı ve kulüplere dair sınırlı iç dinamiklerin ötesinde yerel, bölgesel, kentsel, ulusal düzeyde makro toplumsal bağlamlara uzanan futbol; çeşitli düzeylerdeki coğrafi ve kültürel toplulukların simgesel sermaye ve aidiyet alanı işlevini üstlenebilmektedir. "Futbol, insanları seferber eder ve ortak bir kimliğe ait olma hissini yaşama olanağı verir. Bir takımı, kendi takımlarını desteklemek için biraraya gelen taraftarlar paylaşılan bir aidiyeti, bir grubun varlığını ifade ederler. Böylelikle yerel, sosyal ya da dinsel rekabetler de ortaya çıkar, ötekine karşı kendini kanıtlama olanağı bulunur" (Boniface2007:49).

Spor kaynaklı topluluk kimliklerini ve böylelikle oluşan "biz" duygusunu ünlü düşünür Erich Fromm'un toplumsal/kolektif narsisizm kavramı açısından değerlendirmek de mümkün görünmektedir. Bu kavrama göre, içinde bulunulan topluluğun üyeleri mensup olduğu topluluğun öteki topluluklardan üstün ve erdemli olduğuna inanır. Bu tip bir narsisist birikim, topluluğun ayakta kalmasını sağlayan gerekli enerji ve özveriye sağlar. Bu düşünce ve duygu biçiminde "biz" iyi, "onlar" kötü; "biz" hayran olunacak durumdayken "onlar" nefret edilecek kişilerdir. Topluluk narsisizmi dinsel, ulusal, ırksal, siyasal vs. birçok biçimde kendini gösterebilmektedir (Fromm2008:70, 74-75). Bu tip kolektif ayrışmalar, futbolda da sıklıkla karşılan bir durumdur. "Taraftar kendi takımı dışındakileri "başkası", "diğer takım" olarak görerek bir tür ayırım yapmaktadır. Başarı artık bir taraftar için her ne şekilde olursa olsun galibiyettir. Ulusal müsabakalarda farklı takımların taraftarı olan gruplar, biz duygusunu farklı bir şekilde yaşayarak ulusla özdeşleşirler" (Ercal vd 1998:156). Rakip futbol takımı taraftar gruplarının stadyumda, sosyal medyada ve gündelik yaşamın çeşitli görünümünde birbirlerini yerip aşağılarken kendi mensubiyetlerini yüceltmesi yaygın rastlanan bir olgudur. Futbol kaynaklı oluşan rakip kolektif kimlikler ve Biz-Onlar karşıtlığı bireylerin sosyal dünyaya bakışını da biçimlendirmektedir.

Taraftar kitlelerinin kulüplerle olan duygusal bağlılığı ve mensubiyetleri bir tür kabilecilik biçimine dönüşebilir. Kabilecilik; rakibe yönelik saygı, rakip olmazsa spor olayının da gerçekleşmeyeceği bilinci, "fairplay" ve hümanizm gibi olumlu duygu ve bilinç durumlarından uzaklaşmayı beraberinde getirir. Kimi zaman takım kaynaklı kolektif kimliklerin yanında ulusal kimliklerin önemsizleştiği görülür. Futbolda kabilecilik olgusunu dünyanın birçok ülkesinde gözlemlemek mümkündür. Fransa ve İtalya'daki kimi kent kulüplerinden örnek vermek gerekirse; "Marsilyalı taraftar için bir Paris takımının mağlubiyetinden daha sevindirici bir şey olamaz. (...)Juventus taraftarı için de AC Milan'ın bir Avrupa takımına yenilmesinden daha mutluluk verici bir şey yoktur" (Boniface2007:50).Türkiye'de de, rakip takım uluslararası müsabakalarda yenilince sevinen taraftar tiplerini görmek, biz-onlar ayrışmasına dayalı kabilecilik tavırlarını görmek mümkündür. Futbolda "düşmanımın düşmanı dostumdur" duygusu burada akla gelen duygu durumudur.

4. FANATİZM VE ŞİDDET

Hoş olmayan durumlar karşısında insanda ortaya çıkan ilk ve en önemli duygulanım ve coşku durumu, kaygı ve korku gibi öfke de olabilir". Öfke, kızgınlık ve saldırganlık birbiriyle bağlantılı kavramlar olması nedeniyle saldırganlık olgusunu açıklayan kuramlar öfke ve kızgınlık için de geçerlidir. Saldırganlık durumu; öfkenin harekete geçmesi ve kişiyi ya da nesneyi yok etme davranışıyla somutlaşması anlaşılmaktadır. Öfke ve öfkenin eyleme geçmiş biçimi olan saldırganlığın oluşumunda "engellenme" duygusu önemli bir rol oynar (Köknal 2005:154,156-157). Öfke duygusunun, engellerle ya da çatışmalı durumlarla savaşıma enerjisi veren olumlu bir işlevi olsa da, son yıllarda Türk toplumunun içinde bulunduğu öfke yüklü ruh hali ve çabuk sinirlenen bir toplum olarak değerlendirilmesi, öfkenin çeşitli toplumsal kesitlerdeki görünümü de göz önüne sermektedir. Toplumdaki genel öfke halinin her yaşta birey ve insan grubuna sirayet etmesi söz konusudur. Öyle ki gencecik insanların tribünlerde

birbirini boğazlaması öfke duygusunun spor olgusundaki somutlaşma biçimlerinden birisidir (Sayar 2016:61,63).

Fanatizm ve sporda şiddeti, sporu etkin düzeyde yapan kişilerden ziyade, edilgin katılım sağlayan ve spora taraftar ve seyirci düzeyinde katılan kişilerin başlatması (Köknel 2013:146) konuyu bir sosyolojik mesele ve sporda sapma biçimi haline getirmiştir. Kişilerin yalnızken ve topluluk içindeyken farklı davranışları, tek başına kaldığında sergilediği birçok davranışı başkalarıyla birlikte yapması ya da yapmamasına yönelik tutumlarının nedeni sosyal etki ve uyma davranışıdır. Fiziksel olarak yanımızda olmayan insanlarla ilgili algılar, anılar, çeşitli duygular da bir toplumsallaşma biçimi olarak sosyal etki ve uyma davranışına neden olabilmektedir (Köknel2013:28). Gündelik yaşamda gayet sakin olan insanların futbol stadyumlarına gidince ağza alınmayacak küfürler savurması, şiddet eylemlerine girişmesi buna bir örnektir. Büyük bir topluluğa üye olan kişi, böyle bir mensubiyet duygusuyla kendisini güçlü hisseder. Bu tip bir aldatıcı duygu biçimi, “grup içindeki insanın çocukluğa gerilemesi” olarak kavramlaştırılmaktadır. Futbol taraftarlığı örneğinde de görüleceği üzere, stadyumdaki kalabalığın içindeki çocuklaşma biçimi ve amacından saptırılmış sportif oyuna çok büyük anlamlar yüklenmesidir. Bir kişinin, sırf başka ya da rakip takımı tutuyor diye hiç tanımadığı bir başka insandan nefret etmesi kitle psikolojisi ve fanatizm duygusuyla ilişkili görünmektedir (Sayar 2016:75-76).

Topluluk üyesinin benimsediği grup kimliği, stereotipleştirme ve bireylik yitimi (deindividuation) grup normlarına uyma davranışıyla ve diğer topluluk üyelerinin hakim davranışlarının benimsenmesiyle sonuçlanır. Bu durumda bireysel kimlik ve kişisel benlik saygısından ayrı bir kolektif kimlik inşası gerçekleşir (Hagger ve Chatzisarantis 2005:207). Bireyseliğin yitirilmesinde anonim olmak, grup üyelerinin kişisel kimliklerinin belirsizleşmesi ve tanınmamak önemli bir sebeptir. Grup üyelerinin kendilerine has kimliklerinin olduğunu unutmaları ve kalabalığın içinde sorumluluk duygusunun azalmasıyla mantık ve ahlak dışı davranışlara girişmekle sonuçlanabilir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar 2014:268). Bireylik yitimi etnik çatışmalar, savaşlar, dini cemaatler vs. topluluk hareketlerinde ortaya çıkabilmektedir. Futbol takımları arasındaki gerilimler de “bireylik yitimi” olgusunun sıklıkla ortaya çıktığı bir alandır. Kimi zaman sokak çatışmasına varan futbol karşılaşmaları, fanatik milliyetçilik deseniyle ortaya çıkıp ölümlere sebep olmuştur. Bunlardan birisi 7 Nisan 2000 tarihinde Galatasaray’ın Leeds United takımıyla yapacağı maç öncesi Taksim’de iki İngiliz taraftarın öldürülmesidir. Küfür, bayrağa saygısızlık vb. nedenler İngiliz hooliganlarla kalabalık bir grup sokak çatışmasına girmesiyle sonuçlanmıştır (Bilgin 2000:87).

Grup üyeleri kendilerini diğer grupların üyelerine göre olumlu biçimde değerlendirir. Bu bakış açısı “biz” ve “onlar” ayrımı, dış grup üyelerine (onlar) karşı bir önyargı yaratır. Bu önyargı, biz ve onlar arasındaki farkların abartılmasına, yine dış grup üyelerine yönelik ırk ve din kaynaklı bir etiketlemeye sebep olarak saldırgan davranışlarla sonuçlanır (Hagger ve Chatzisarantis 2005:207). Sosyal dünyaya ve spor olayına yönelik böyle bir bakış açısı akılcı ve nesnel değerlendirme yapmayı da engelleyen bir yanlılık tutumu oluşturur. Yanlılık tutumu, şiddet ve saldırganlığın en önemli sebeplerinden birisidir. Taraftarların yanı sıra sporcuların, antrenörlerin, yöneticilerin ve spor yazarlarının da yanlılık sergileyebilmesi söz konusudur. Yanlılık, çatışmalara ve yanlış değerlendirmelere sebep olmaktadır. Takımıyla psikolojik bağı çok güçlü olan taraftarlarda yanlılık düzeyi daha yoğundur (Konter 2006:128). Keskin ve dogmatik bir inanç düzeyine çıkan tarafgirlik karşı takıma, “onlar” a ait unsurların olumsuz özelliklerle etiketlenmesine sebep olur. “Binlerce inananla birlikte, en iyi takımın onlarındığına, tüm hakemlerin satılmış ve tüm rakiplerin şikeci olduklarına kesinlikle inanır” (Galeano2008:21).

Şiddet ve saldırganlığın en önemli nedenlerinden birisi, kişilerin takımla özdeşleşme düzeyidir. Özdeşleşme yoluyla kişiler, takımlarıyla psikolojik bağ kurar ve bütünleşirler. Yüksek düzeyde özdeşleşme duygusuna sahip bir taraftarın perspektifinde kendi takımını destekleyenler “iyi”,

karşı takımını destekleyenler “kötü” şeklinde bir siyah-beyaz düşünce biçimi hakimdir (Konter 2006:133). Özdeşleşmenin marjinalleşmiş hali, fanatizme yol açar. “Fanatizm, insanın bir fikre, inanca, değere, ideolojiye, kişiye, gruba, futbol takımına heyecanlı, ölçsüz ve katı bir şekilde bağlanması anlamına gelir. Fan kelimesi, aşırı hayranlığın, aşırı taklidin ve bağlanmanın manasını taşır. Fanatizmde akıldan çok tabular ve kalıp düşünceler vardır” (Tarhan 2014:103). Fanatik taraftarlarda irrasyonel ve mantık dışı, toplumsal duyarlılık ve özgecilerden yoksun bir davranış biçimi egemendir. Kendi futbol takımına, camiasına, taraftar grubuna, kulüp simgelerine, tarihine, oyuncularına yönelik aşırı bağlılık duygusu, kişiyi nesnel değerlendirmelerden uzaklaştırır ve spor kaynaklı bir dogmatizm yaratır. Sportif müsabakanın varlık koşullarını oluşturan rakip takım ve taraftarlarının, aynı zamanda spor olayının sebebinin ve temellerini oluşturduğu bilincinden yoksun olmaya ötekini yok etme duygusu eşlik eder. “Rakip takımın taraftarlarının varlığı bile onun için kabul edilemez. O “iyi”dir ve aslında saldırgan değildir; ama “kötü”ler onu mecbur eder. (...) Fanatik, her zaman tetikte olmalıdır; çünkü düşman dört bir yanı sarmıştır” (Galeano2008:23).

Bizden olanlar ve karşı taraf rekabeti, deşarj olmak ve birey olarak kimi eksikliklerin telafisi vb. duygular futbol takımlarına bağlanma yoluyla karşılanabilmektedir. Kişi, bilindik bir takımın taraftarı olarak, takımının maçlarına giderek ve onun için vs. fedakarlık yaparak kendisine üstünlük ve övünme payı çıkarmaktadır (Belge 2017:219). Futbolda bir takıma duygusal bağlanmanın bağnaz ve irrasyonel biçimi ise fanatizmdir. Fanatizm, kişinin gelecek kaygısına ve belirsizliğe karşı bir tepkiyle aşırı bağlanma biçimidir. Bağlanmayla birlikte aidiyet ve güven duygusu ortaya çıkar. Kendine güvenmeyen kişi psikolojik bütünlüğünü koruma güdüsüyle güvenli bir liman arayışına girer. Bağlanmanın ölçsüz ve kontrolsüz hali olan fanatizm, sosyal bağlanmanın rasyonelliğini bozar. Realite körlüğü içinde ve mantıklı açıklamalara kapalı olan fanatik bir futbol taraftarıyla bir futbolcunun yanlışlarını tartışmak dahi mümkün değildir. Fanatik, futbolu değil, kendi takımını seven kişidir. Fanatizm, ilişkilerde hasar oluşturan toplumsal hastalıklardan biridir (Tarhan 2014:103, 109). Sporla daha çok seyirci olarak temas eden kitlelerde fanatizm duygularının yoğunlaşması sporda şiddet olgusuna yol açar. Saldırganlık sporcular arasında mikro sportif bağlamlarda ortaya çıkarken, seyirci kalabalıkları ve taraftarlar arasındaki saldırganlık ve şiddet dünya genişliğinde ve Batı Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika vs. birçok ülkede örneklerini göstermektedir. Diğer spor dallarıyla kıyaslandığında, özellikle futbol kalabalık şiddetiyle özdeşleşen bir alan haline gelmiştir. Spor takımlarındaki taraftarların duygusal durumları, motivasyonları, ilişki biçimleri spor takımlarının varlığıyla etkileşimle biçimlenmektedir (Hagger ve Chatzisarantis 2005:202-203). Şiddet eylemleriyle ve saldırgan bir taraftarlık biçimi olarak nitelenen “holiganlık, özellikle futbol taraftarlarının maç öncesi, maç süresi, maç sonrası stadyum dahilinde veya stadyum dışında gösterdikleri karşı takım taraftarlarına (ulusuna) kurmaca veya fiziki egemenlik gücü göstermeleridir. Bu güç gösterimi saldırganca, taraftarın duygu ve düşüncelerinin üzerinden kontrolün kalkmasıdır”(Erkal vd. 1998:161).Türkiye’de ikinci ve üçüncü liglerin kurularak futbolun Anadolu kentlerine yayıldığı dönemlerde 1967’deki Kayseri-Sivas maçı sonrası çıkan olayların bir stadyum faciası olarak 40 ölü ve yüzlerce yaralıyla sonuçlanması, kalabalık şiddeti ve fanatizmin futbol liglerinin her düzeyinde ortaya çıkabildiğini gösteren bir tarihsel olaydır.

5. FUTBOLDA MİLLİYETÇİ DUYGULAR VE TEMSİL

Özellikle milliyetçi siyasi partiler, belirli spor dallarını milliyetçi duyguları uyurma bağlamında kullanırlar. Spordaki semboller ulusal duyguları uyandırmada etkilidir. Belirli spor dallarının belirli ulusal bölge ve mekanlarla özdeşleştiği görülür. Kenya’da atletizm, Brezilya’da futbol, Kanada ve İsveç’te buz hokeyi, İskoçya’da golf, Japonya’da sumo güreşi, Fransa’da bisiklet, Küba’da beyzbol, İrlanda’da hurling gibi dallar içinde buldukları coğrafya ve mekanla yakın

ve sembolik bir ilişki içindedir. Bu spor dallarındaki başarılar, ilgili ulusun büyüklüğüne simgesel bir katkı yapar (Jarvie 2006:114-115). Belirli uluslarda belli bir spor dalı kaynaklı olarak milli kimlik inşası ve toplum kurgusu da söz konusu olabilmektedir. Bunun bariz bir örneği, Nelson Mandela'nın 1995 yılındaki Ragbi dünya kupasında benimsediği siyaset anlayışıdır. Beyaz ırkın egemenliğine ve ırk ayrımcılığına dayalı Apartheid rejiminin 1991 yılında son bulması sonrası Mandela "tek takım tek ülke" sloganıyla ragbi sporu etrafında bütünleşik bir ulus söylemi geliştirir. Böylelikle yıllara dayalı olarak ırkçı bir anlayışla bölünmüş ve yönetilmiş toplum, barışçıl ve spor alanındaki bir toplumsallaşma biçimiyle ortak bir ulusal kimliğe evrilecektir(<https://www.history.com/news/nelson-mandela-1995-rugby-world-cup-south-african-unity>). Bu, sporun sosyal bütünleşme ve ulus inşası işlevine önemli bir örnek teşkil eder. "İnvictus" (Yenilmez) adlı filmde de bu tema sinemaya uyarlanmıştır.

Ulusların ve devletlerin belirli spor dalları ekseninde karşılıklı gerilim yaşaması, tarihte belli örneklerle somutlaşmış bir olgudur. Sporun bir savaş metaforu olarak kurgulanışı yeni değildir. Ülkeler arası siyasi çatışmalar ve diplomatik gerilimler spor uzamında sıklıkla kendine yer bulmuştur. M.Ö. 776 yılında başlayan olimpiik oyunlarda bunu gözlemlemek mümkündür. "O devirde Olimpiyat Oyunları sırasında savaş dururdu. Olimpiyatla gelen ateşkes, savaşı statlara taşırdı" (Boniface2007:73). Antik Yunan'da düzenlenen klasik olimpiyatlar süresince kent devletleri arasındaki savaflara ara verilmesi, sportif başarıların ve sporcuların tanrıları ve şehir devletlerinin üstünlüğünü simgelemesi spor müsabakalarının teritoryal topluluklar arası gerilim ve çatışmalarla özdeşleşmesindeki tarihsel arketiplerdir. Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren batılı spor dallarının kurumsallaştığı modern zamanlarda da "Spor, mermi seslerinin duyulmadığı savaştır", "spor, savaşın farklı araçlarla sürdürülmesidir" vb. sloganlar; sportif mücadele ve uluslararası gerilimler arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında başlayan modern olimpiyatlardaki sportif mücadelelerle sürdürülen politik gerilimler ve milliyetçilik örnekleri spor tarihinin yanı sıra siyasi tarihte de önemli yer tutmaktadır. Modern olimpiyatların kurucusu Coubertin'in, Fransızların savaflarda alınan yenilgilerle sarsılan ulus gururunu spor eğitimi ve olimpiyat oyunları yoluyla tekrar onarma düşüncesi, birinci dünya savaşındaki yenik ulusların olimpiyatlardan dışlanması, Hitler'in olimpiyatlardaki üstün aryan ırkı tavrı, ikinci dünya savaşı sonrası soğuk savaş olimpiyatlarında başta kapitalist blok lideri ABD ve sosyalist blok lideri SSCB arasındaki ve bu iki lider ülke etrafında kümelenen ülkelerin birbirine yönelik gerilim yüklü sportif rekabetleri, sürekli tekrarlanan boykotlar; spor, siyaset ve ulusal kimlikler arasındaki bağlantıya dair örneklerden birkaçıdır.

Sporun milliyetçilik ideolojisine hizmet ettiğine yönelik sayısız veri mevcuttur. İki dünya savaşı arasında milletler arası spor milli mücadeleyi ifade eder hale gelecek, sporcular da milletlerle ve devletlerle özdeşleşerek "hayali cemaat"lerin esas temsilcileri olacaktır. Olimpiyat oyunları rakip milletlerin kendilerini ispatlama alanına dönüşmüştür. Spor, bu noktada milli duyguları aşılamanın benzersiz bir aracı haline gelmiştir. Milyonlardan oluşan milletler, ulusal futbol takımlarındaki on bir kişiyle daha gerçek ve somut bir görünüm kazanmaktadır. Öyle ki en apolitik kişiler dahi, bu mükemmel genç sporcularla özdeşleşme yoluyla, onları alkışlayarak milletin bir sembolü haline gelir. Hobsbawm, 1929 yılında Viyana'da oynanan İngiltere-Avusturya maçının radyo yayınına arkadaşlarıyla dinlerken, kendisi gibi on iki yaşındaki çocukların takım tutma kavramını milletle özdeşleştirmesi örneğiyle sporun ve özelde de futbolun milliyetçilikteki işlevine dikkat çekmiştir (Hobsbawm 2010:171). Futbol, yerel ve ulusal grup özdeşliğinin katalizörü olmuştur. Özellikle 1995 Bosman Kararıyla küreselleşmeye dair endüstriyel gelişmeler, ulus aşırı süper kulüplerin ortaya çıkışı, büyük kulüplerdeki yerli-yabancı oyuncu dengesinin yabancılar lehine bozulması gibi olgular futbolda küreselleşme ve ulusal kimlik arasında gerilime sebebiyet vermektedir (Hobsbawm 2008:92-93).

Futbol ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye dair kaynaklar ciddi bir literatür oluşturmaktadır. Kişilerin ve sosyal grupların milliyetçi duygularını en çok etkileyen spor dalının futbol

olduğunu söylemek yanlış değildir. Futbolun başka biçimler altında sürdürülen metaforik bir savaş olduğunu gösteren sayısız örnek mevcuttur. Milliyetçi hırsları kışkırtma potansiyeline sahip futbol, kimi zaman kitlelerdeki olumsuz içgüdüleri harekete geçirebilmektedir. Bir takım uluslararası ve halklar arası gerilimlerin ana sebebi olduğunu iddia etmek kuramsal temellerden yoksun olsa da; milliyetçilik kaynaklı gerilimlerin tetikleyicisi olarak gerilimi arttırıcı bir işlev üstlendiği görülebilmektedir. Bunun tarihteki bilindik örneklerinden birisi 1969 yılındaki Honduras-El Salvador maçında yaşanmıştır. Orta Amerika’da iki komşu ülkenin arasındaki tarihsel düşmanlık ve jeopolitik gerilim sürecinde oynanan dünya kupası eleme maçı, savaşı tetikleyici bir role sahiptir. Tarihte “Futbol Savaşı” olarak kayda geçen maç 4000 ölü, 12000’den fazla yaralı, binlerce kişinin evini kaybetmesi ve köylerin imha edilmesiyle sonuçlanmıştır (Kapuscinski 2000:176). Futbolun geçmişteki düşmanlıkları canlandırmasının bir başka örneği ise 2004 yılında Çin’deki Asya Kupası final maçında Çin halkının Japon takımına yönelik tavrıdır. 1937’de Nankin’de Japon ordusu tarafından katledilen 300000 Çinli siviline yönelik pankart açılması, Japon istilacıların üniformalarını giymeleri, tarihteki Çin-Japon ilişkilerinin spora yansımalarıdır (Boniface 2007:80-84). Yugoslavya’nın parçalanmasıyla ve balkanlardaki etnik çatışmayla özdeşleştirilen Dinamo Zagreb-Kızılyıldız(1990) maçı, Britanya’da protestanlar ve Katolik Kuzey İrlanda milliyetçileri arasındaki etnik/mezhepsel gerilimi simgeleyen Glasgow Rangers-Celtic, Katalan ulusçuları ve İspanya merkezi devlet yanlıları arasındaki tarihsel gerilimi yansıtan Barcelona-Real Madrid vs. futbol rekabetleri yoğunlukları değişmekle birlikte futbolun millive etnik kimliklerle ilişkisine örnek teşkil eder. Burada keskinleşen milli duyguların ve “öteki”ne yönelik olumsuz tutumun kaynağının futbol olduğunu söylemek eksik bir saptama olacaktır. Ancak toplulukların bir araya gelmesinde işlevsel bir sosyal alan olarak futbolun vesportif müsabakaların; geçmişten intikal eden çatışmaların, iki ulus ya da iki siyasal sistem arasındaki rekabetlerin, ulusal ve etnik temelli seçilmiş travma duygusunun simgesel bir projeksiyon alanı olarak işlev gördüğünü söylemek mümkündür.

Milliyetçilik ve futbol ilişkisi, Türkiye’de de kendi somut örneklerini sergiler. Diğer spor dallarıyla kıyaslanamayacak düzeyde kitlesel hale gelmiş, ülkedeki spor gündemini egemenliğine almış olan futboldaki uluslararası sonuçlar güreşteki sonuçlardan daha fazla önemsenmiştir. Bu yönleriyle futbol, ülkenin milli sporu olarak değerlendirilmektedir (Bora ve Erdoğan 2009:222). İşgal yılları İstanbul’unda başta Fenerbahçe olmak üzere ardından Altınordu kulübünün İngiliz işgal kuvvetleriyle girdiği sportif mücadeleler (Yüce 2020:121,130) simgesellik ve tarihsel olay niteliği kazanmıştır. İşgal kuvvetleri takımlarıyla yapılan maçların bu dönemde milli heyecanı uyandırdığını söylemek mümkündür (Gökçaftı 2008:75). Öyle ki Fenerbahçe’nin esir şehirdeki işgal kuvvetleri takımlarına karşı aldığı galibiyetler, cephedeki askerlere moral vermenin bir yolu ve bir tür milliyetçilik biçimi olmuştur (Doğan 1989:42).

Ellili yıllarda Almanya, İspanya ve Macaristan’la yapılan maçlardaki galibiyetler batıya yetişmenin bir göstergesi olarak nitelenirken, seksenli yıllarla birlikte İngiltere gibi takımlara karşı alınan yenilgiler batı karşıtlığı duygusunu perçinlemiştir. Galatasaray’ın seksenli yılların sonuna doğru Avrupalı takımlara karşı galibiyetleri (Özellikle Neuchatel) futbol yoluyla kurulan milliyetçi söylemi güçlendirmiştir. Futbol artık, gündelik milliyetçi reflekslerin bir aracı haline gelir (Gökçaftı 2008:289-291). Türkiye ve Yunanistan arasındaki tarihsel gerilimlerin, hemen her dönemde futbol rekabetlerinde somutlaştığını ve yansıma alanı bulduğunu görmek mümkündür. 1988-2006 yılları arasında iki ülke arasındaki futbol maçlarının milliyetçi söylem ekseninde basına yansımalarını irdeleyen bir çalışmanın bulgularında Türk-Yunan ilişkilerindeki karşılıklı milliyetçi söylemlerin futbol bağlamında basına yansıyan haberlerde, özellikle spor basını yoluyla yeniden üretildiği ileri sürülmüştür (Gökalp ve Panagiotou 2008:229,243).

6. SONUÇ

Futbol, kimi spor dalları gibi (tenis, golf) ayrıcalıklı sınıfların değil, halk kalabalıklarının sporudur (İlhan 2018:51). Kitleliliğiyle toplumsal yaşamın yerleşik bir sosyal kurumu haline gelmiştir. "...Futbol; taraftarlık, özdeşleşme, grup/topluluk kimliği, cemaat duygusunun öne çıktığı bir toplumsal faaliyet olarak diğer spor dallarından farklılaşmıştır" (Zelyurt2019:20). Gündelik yaşamda yaygın serbest zaman işlevi görmesi ve diğer spor dallarından farklılaşarak kitlelerde ortak kimlik ve duygular yaratması; toplumsal kurumlarla (ekonomi, siyaset) ilişkisini sıkılaştırdığı gibi, onu insan birlikteliklerinin ve tutumların yansıdığı bir alan niteliğine büründürmüştür. Yaş, kuşak, statü, meslek, mekan, tabaka, sınıf vs. açısından farklı sosyal grupları takım taraftarlığı altında kitlesele biçimde birleştirmesiyle bireylerde yarattığı aidiyet ve kolektif kimlik duygusu; fanatizm, şiddet ve milliyetçilik gibi farklı olgular görünümünde ortaya çıkabilmektedir. Futbolun insan ve toplum hayatındaki olumlu işlevlerinin, şiddet içerikli fanatizm ve kimi zaman tetiklediği saldırgan milliyetçilik söylemi gibi olumsuz görünümünden fazlasıyla ileride olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Oynayan kadın sayısı artış göstermekle birlikte genel olarak erkek çocuklarının sokakta ve açık alanlarda toplumsallaşma sürecindeki etkin rolü ve fiziksel aktivite niteliği, kolay ve hemen her yerde oynanabilir olması, en sevilen top oyunu olarak sosyal grupları etrafında birleştirip rekabet yaratması; fiziksel biçimde oynamanın ötesinde taraftarlık ve seyir niteliğiylekişileri ve farklı toplumsal kesitleri bir araya getirip sosyal ve duygusal anlamlar yaratması, toplumsal iletişim vasıtası olması; her yaşta insan arasında mizah kaynağı ve gündelik hayatta demokratik kamusal gündem meselesi olması, temsil/kimlik niteliği gibi birçok toplumsal işleviyle futbol geniş çeşitlilikte duygular yelpazesine hitap eden bir spor dalıdır.

KAYNAKLAR

- Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve hayatın esrarlı birlikteliği. İdealkent,(Sayı 2), Aralık 10,ss. 116-139.
- Alver, K. (2018). Yerli yerinde, İstanbul:İz Yayıncılık.
- Atabek, E. (2006). Türk futbolunun psikolojik, sosyolojik açıdan ve sağlık yönlerinden incelenmesi.(Türk Futboluna Yapısal Bakış Sempozyumu), (1. Baskı), 8-9 Mayıs, İstanbul Haliç Üniversitesi, İstanbul: 155.
- Belge, M. (2017). Tarihten güncelliğe.(5.Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgin, N. (2000). Sosyal psikolojiye giriş.(3.Basım). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Boniface, P. (2007). Futbol ve küreselleşme. (Çev: Yerguz, İ.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Bora, T. Erdoğan, N. (2009). "Dur Tarih, Vur Türkiye":Türk Milletinin Milli Spor Olarak Futbol, Futbol ve kültürü(iç). (Der:Horak, R.,Reiter, W., Bora,T.). (5.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2013). Karhanede romantizm: Futbol yazıları.(İkinci Baskı). İstanbul:İletişim Yayınları.
- Critchley, S. (2018). Futbol düşünürken aslında ne düşünüyoruz?. (Çev:Tecimen, O.).(1.Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çupi, İ. (2002). Futbolun ölümü.(1.Baskı). İstanbul:İletişim Yayınları.
- Derwall, J. (2004).Futbol basit bir oyun değildir. (Çev:Engin, A.,Kuruyazıcı, H.).(Birinci Basım). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Doğan, Y. (1989). Fenerbahçe cumhuriyeti. (2.Basım). İstanbul:Tekin Yayınevi.
- Ergen, E. (2004). Spor bilimleri ve hekimliği yazıları.(1.Basım). Ankara:Nobel Yayınları.
- Erkal, M., Güven, Ö., Ayan, D. (1998). Sosyolojik açıdan spor. (Genişletilmiş 3.Basım). İstanbul:Der Yayınları.
- Fişek, K. (1985). 100 soruda Türkiye spor tarihi.İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Foroughi, B., Nikbin, D., Hyun, Sunghyup S., Iranmanesh, M. (2016). Impact of core product quality on sport fans' emotions and behavioral intentions. *International Journal Of Sports Marketing and Sponsors*, Vol. 17, No.2, 110-129.
- Forsyth, D. R. (2010). *Group Dynamics*. (Fifth Edition). Wadsworth.
- Fromm, E. (2008). *Sevginin ve şiddetin kaynağı*. (Çev: Salman, Y., İçten, N.), (7. Baskı). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Galeano, E. (2008). *Gölgede ve güneşte futbol*. (Çev: Önalp, E., Kutlu, M.N.), (4. Basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Gökacı, Mehmet Ali (2008). *Bizim için oyna: Türkiye'de futbol ve siyaset*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, E., Panagiotou, N. (2008). *Futbol! oyun mu, savaş mı? Türkiye-Yunanistan futbol maçlarının iki ülke basınındaki temsili ve milliyetçilik söylemi. Uygun adım medya: Bir bilinç körleşmesi* (iç). (Ed: Cangöz, İ.). Ankara: Ayrac Kitabevi.
- Gümüş, S. (2000). *Futbol ve biz*. İstanbul: Can Yayınları.
- Hagger M., Chatzisarantis N. (2005). *The social psychology of exercise and sport*. Open University Press, McGrawHill.
- Hanin, Y. (2007). *Emotions in Sport: Current issues and perspectives*. Handbook of sport psychology. (Eds: G. Tenenbaum & R.C. Eklund). (3rd ed), Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme, demokrasi ve terörizm*. (Çev: Akınhay, O.). (1. Basım). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hobsbawm, E. (2010). *Milletler ve milliyetçilik*. (Çev: Akınhay, O.). (4. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jarvie, G. (2006). *Sport, culture and society*. (First published). London and New York: Routledge.
- İlhan, A. (2018). *Hangi sağ*. (2. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jones, M.V. (2003). *Controlling emotions in sport*. *The Sport Psychologist*, 17, 471-486.
- Ionescu S., Voicu S., Gabor R. (2010). *Sociological aspects of the ultras phenomenon in the city of Timisoara*. *Journal of Physical Education and Sport*, 26(1), March, s.66-69.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. (16. Basım), İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kapuscinsky, R. (2000). *Futbol savaşı*. (Çev: Güven, G.Ç). İstanbul: Om Yayınevi.
- Kerr, John H., Etc. (2005). *Emotional dynamics of soccer fans at winning and losing games*. *Personality and Individuals Differences*, Volume 38, Issue 8, pp.1855-1866.
- Kırca, A. (2000). *Futbol hayattır*. (3. Basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Konter, E. (2006). *Spor psikolojisi el kitabı*. Nobel Yayınevi.
- Kozanoğlu, C. (1996). *Türkiye'de futbol: Bu maçı alıcaz!*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köknel, Ö. (2005). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. (17. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Köknel, Ö. (2013). *Şiddet dili*. (Birinci Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Naidenova, I., Parshakov, P., Paklina, S. (2020). *Determinants of football fans' happiness: Evidence from facial emotion recognition*. *Journal of Happiness Studies*, Springer, vol. 21(3), pages 1103-1116, March.
- Nesin, A. (2021). *Gol kralı*. (Onuncu Basım). İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Norum, R., Alexander, P., Bradley, S., Marsh, P. (2008). *Football passions: Report of research conducted by The Social Issues Research Centre (SIRC)*, Commissioned by Canon. http://www.sirc.org/football/football_passions.shtml.
- Ruehl, M. (2010). *Fan identity and identification drivers-stoking the flames of the phoenix*. A thesis submitted to the Victoria University of Wellington in partial fulfilment of the

requirements for the degree of Master of Management Studies, Victoria University of Wellington.

Sayar, K. (2016).Ruh hali.(13.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Tarhan, N. (2014). Toplum psikolojisi: Sosyal şizofreniden toplumsal empatiye.(8.Baskı).İstanbul: Timaş Yayınları.

Yüce, M.(2020).Esir şehirde spor.(1.Basım), İstanbul: İBB Kültür A.Ş.

Zelyurt, M.K. (2017). Futbolda şiddet ve taraftarlık.(1.Basım).Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Zelyurt, M.K. (2019). Spor sosyolojisi: Temsil-kimlik-taraftarlık-altyapı. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Cory, Stieg, Sports fans have higher self-esteem and are more satisfied with their lives (whether their teams win or lose), <https://www.cnbc.com/2020/07/23/why-being-a-sports-fan-and-rooting-for-a-team-is-good-for-you.html>, 23 July 2020.

<https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/175/105/Istatistikler>

<https://www.istanbulsporenvanteri.com/tr/lisansli-sporcu-sayilari.html><https://www.aa.com.tr/tr/spor/turkiyede-400-bin-lisansli-futbolcu-var/1132755>

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/taraftarlar-stadyumda-olmanin-futbolculari-daha-guclu-kildigina-inaniyor-1839610>

<https://skor.sozcu.com.tr/2013/12/08/manu-kaybedince-intihat-etti-226390/>

<https://www.ntv.com.tr/spor/trabzonspor-20-yil-once-intihar-eden-2-taraftarini-unutmadi,ozPuI2ctRkm4jZY2RKwb8A>

<https://www.history.com/news/nelson-mandela-1995-rugby-world-cup-south-african-unity>